

IVICA MATAIJA

KRIŽARI NA GOSPIĆKOM PODRUČJU 1945. – 1950.

Ivica Mataija
Državni arhiv u Gospiću
HR 53000 Gospić

UDK: 94(497.5 Gospić)"1945/1950"
Pregledni članak
Ur.: 2005-12-20

Uvod

U hrvatskoj povijesti razdoblje Drugog svjetskog rata i poraća jedno je od najtragičnijih, ali i najkontroverznijih razdoblja čije se posljedice osjećaju još i danas. Suočeni s dirigiranom i kontroliranom povijesnom znanosti u razdoblju socijalističke Jugoslavije, mnogi se povijesni događaji, njihovi uzroci i posljedice na temelju tako nastale literature nisu mogli realno shvatiti. Pobjednici su pisali povijest onako kako su je oni vidjeli, ili kako im je zbog političkih ili drugih razloga tada jedino odgovaralo, a viđenje onih koji su u tom ratu izgubili, ili su zbog nekih drugih razloga proglašeni opasnim za novonastali društveni poredak nije se moglo čuti, ili se čulo samo u emigraciji u koju su mnogi Hrvati u tom razdoblju bili prisiljeni otići. Tu literaturu označava "dosta nerazumijevanja, nesnošljivosti, nepomirljivosti, opravdavanja ili optuživanja, pripadničkoga pa i naumljena krivog interpretiranja."¹

Zbivanja tijekom Drugog svjetskog rata na području Like ostala su također zabilježena i dostupna, gotovo isključivo u radovima koje obilježava jednostran pristup povijesnim događajima. Tako je nastao niz radova i memoarskih zapisa partizanskih boraca, popisi narodnih heroja i

¹ T. MACAN, 1997, VII.

popisi palih boraca. U njima, naravno, nisu spomenuti "svi oni koji su u toku Narodnooslobodilačke borbe izgubili život na strani okupatora ili domaćih izdajica bilo na koji način (kao borci, pomagači, simpatizeri)"² jer ih jugoslavenska država nije smatrala žrtvama rata, bez obzira jesu li stradali tijekom ili neposredno po završetku Drugog svjetskog rata kao vojnici ili civili. Zbog ovakva pristupa u samostalnoj Hrvatskoj u nekoliko je navrata pokrenuta inicijativa za utvrđivanje žrtava Drugog svjetskog rata i poraća, no već na samom početku tih projekata pojavili su se politički problemi i nesuglasice koje su dovele do njihova prestanka. Posljednji takav projekt pokrenuo je dr. Josip Kolanović i u njega su uključene sve znanstvene institucije i arhivi u Republici Hrvatskoj.

Zbog tih je razloga i Matica hrvatska, ogranak Gospić, već 1992. izvršila popis hrvatskih žrtava Drugog svjetskog rata i poraća te ga objavila pod nazivom *Gospićki spomen-zbornik*.³ U njemu su evidentirana 1754 gospićka Hrvata od kojih je do 1945. poginulo 637, a ubijeno nakon 4. travnja, kad su u Gospić ušle partizanske jedinice, njih 1117. Taj podatak govori o svim strahotama koje su gospićki Hrvati proživljavali tih prvih dana poraća.

U takvom je očito ozračju živio Gospić svoje prve godine po završetku Drugog svjetskog rata. Za tih su se vremena u ličkim šumama skrivali i iz njih djelovali križari, pokret koji se u cijeloj Hrvatskoj, a posebno u Lici pojavio nestankom NDH, s namjerom da se u tim prvim poslijeratnim godinama odupre novoj državi i njezinu komunističkom poretku.

O njegovim začetcima, razvitku i konačnom kraju pisao je Zdenko Radelić u knjizi *Križari gerila u Hrvatskoj* (objavljenoj u izdanju Hrvatskog instituta za povijest i Doma i svijeta iz 2002.), a o križarima na ličkom području pisao je u svojim sjećanjima i križar Ante Vukić u knjizi *Velebitski vukovi* (koju je objavio u emigraciji 1984.), kao i dr. Manja Frković koja je svoja sjećanja objavila u *Vili Velebita*. U *Vili Velebita* su o poslijeratnom Gospiću pisali i Nikola Bićanić, dr. sc. Mile Bogović, Ante Rukavina, Pavao Murgić, Ana Tomljenović, Nikola Matanić, general Josip Aleksić, Josip Grbelja i drugi. Nekoliko članaka u *Političkom zatvoreniku* o istoj temi napisao je Ivan Vukić. O križarima je izvješćivala i Udba u svom elaboratu

² Uputstva za provođenje popisa žrtava rata (1950.) preuzeto iz: J. JURČEVIĆ, 2005, 8.

³ *GOSPIĆKI SPOMEN ZBORNIK*, 1995.

*Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Gospić*⁴ iz šezdesetih godina 20. st., koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Na temelju tih zabilježaka i izvora koji se čuvaju u Državnom arhivu u Gospiću te ostalim arhivima i privatnim zbirkama nastojat ću opisati pojavu, djelovanje i konačni kraj ličkih križara.

Pripreme i početak gerilskog ratovanja

Kako se približavao konac rata, posebno kapitulacijom Italije, povećavao se u NDH teritorij pod kontrolom partizanskih jedinica. Pokušavajući se oduprijeti partizanskom napredovanju, njemačko se zapovjedništvo odlučilo suprotstaviti gerilskom partizanskom ratovanju istom metodom. U tom su nastojanju osnovali posebnu formaciju za organiziranje diverzija Jagdverband. Za jugoistok Europe bio je nadležan Jagdverband Südost s centrom pored Beča." U Zagrebu su postojala dva centra sa sličnim zadacima: njemački pod nazivom Jagdverband der Waffen-SS, i hrvatski pod okriljem ustaške obrane."⁵ Od četiri desetine te jedinice jedna se nalazila na području Gospića radi gerilskih napada na teritoriju pod partizanskom kontrolom. U rujnu 1944. počele su pripreme za gerilski rat na Velebitu što je posebno podupirao veliki župan Like i Gacke, Jole Bujanović uz potporu pukovnika Delka Bogdanića. (O potrebi nastavka borbe gerilskim ratovanjem Bujanović je izvijestio i predsjednika Vlade NDH Nikolu Mandića koncem travnja 1945.) U tom su smislu u Velebitu trebale biti izgrađene zemunice koje su uz, odabrane pećine, trebale biti opskrbljene hranom, sanitetskim materijalom i oružjem kao logistika gerilskom ratovanju. O njihovu postojanju svjedoče iskazi Ante Vrbana, uhićenog i pogubljenog križara, sudionika Akcije 10. travnja.⁶ No, o postojanju ranije izgrađene križarske logistike ne svjedoče zapisi preživjelih križara s Velebita ni dokumenti partijskih organizacija i partizanske vlasti, a pukovnik Josip

⁴ Riječ je o Udbinom elaboratu koji je nastao u razdoblju od 1960. do 1962. kad su nastali slični elaborati i za ostale kotare: Bjelovar, Čakovec, Daruvar, Dubrovnik, Karlovac, Koprivnica ..., a u kojima Udba izvješćuje o broju križarskih skupina, njihovim članovima, djelovanju i kraju te o bunkerašima i križarskim jatcima. U elaboratu su obrađene i četničke skupine. Čuvaju se u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.

⁵ Z. RADELIĆ, 2002, 194.

⁶ Akcija 10. travanj bila je pokušaj da se ilegalnim ubacivanjem hrvatskih emigranata povežu križarske skupine i organiziraju tako da se u određeno vrijeme omogući povratak ustaškom vodstvu, organizira masovni ustanak Hrvata radi rušenja komunističke Jugoslavije i obnovi NDH. Od samog početka Akcije u nju se ubacila Udba i uhvatila 96 sudionika, a nekoliko ubila na samoj granici.

Aleksić, zapovjednik Gospića, nakon preuzimanja zapovjedništva nije pronašao izgrađen logistički sustav pa vjerojatno te logistike na Velebitu nije ni bilo.

Koncem 1944. partizanske su jedinice zauzele Gračac i pomaknule crtu bojišnice do Metka. Sljedećih su mjeseci na tom području trajale stalne borbe, a ulaskom partizana u Bilaj partizanske jedinice na tom području sasvim su se približile Gospiću.

Partizanske su jedinice, pripremajući napad na Gospić koji je uslijedio 4. travnja, namjeravale grad potpuno okružiti i presjeći komunikaciju s Karlobagom i Otočcem kako bi onemogućili komunikaciju Hrvatskih oružanih snaga NDH s tih područja i spriječili povlačenje snaga koje se branile Gospić te ih potpuno uništile. "Za to vrijeme trebalo je da, uz podršku artiljerije i tenkova, 9. i 8. brigada zauzmu Lički Novi, Oštru i Žabicu i sa juga i zapada napadnu Gospić, te u sadejstvu s dijelovima 26. udarne divizije unište neprijatelja u njemu i oslobode grad. Za to vrijeme 5. prekomorska brigada trebala je da zauzme Brušane i dijelom snaga sadejstvuje 9. udarnoj diviziji u napadu na Baške Oštarije."⁷ Napad na Gospić započeo je 4. travnja u 6 sati iz svih predviđenih smjerova i do 23 sata, prema partizanskim izvješćima, Gospić je bio pod partizanskom vlasti. Partizanima nije pošlo za rukom potpuno opkoliti Gospić, pa su se iz njega uspjele povući jedinice HOS NDH, tako da su u biti jedinice JA ušle u gotovo pusti grad. "Sve to, uz otpor neprijatelja, imalo je za posljedicu da se dijelovi pomenutih divizija nijesu na vrijeme i čvrsto spojili sjeverno od Gospića, u rejonu Smiljana i Brezovog Polja, i time onemogućili svako izvlačenje ostataka neprijatelja iz Gospića."⁸ O tim zadnjim danima borbe za Gospić posljednji zapovjednik oružanih snaga koje su se branile pred partizanskim napadima, pukovnik Josip Aleksić kaže: "Obranu Gospića i jugozapadnog dijela Like preuzeo sam 20. veljače 1945. osnivajući u isto vrijeme 11. diviziju sa stožerom u Gospiću... Glavar mi je priopćio da s 11. divizijom i s dijelovima 392. (Plave) divizije... izravno pod Glavnim stanom i Minorsom osnujem grupu Lika. Zbog udaljenosti i slabe veze dobio sam posebne ovlasti, a kako je u izgledu iskrcavanje Engleza na našu obalu, divizija ne smije s njima prihvaćati nikakvu borbu nego stupiti u vezu radi zajedničkog budućeg djelovanja protiv komunista, što je također u izgledu. Propadne li sve to, onda se pripremiti za gerilsku borbu, jer su već ranije učinjene pripreme i po

⁷ T. RADOŠEVIĆ, 1989, 934.

⁸ T. RADOŠEVIĆ, 1989, 936.

Velebitu stvorena dobro skrivena slagališta, te bi i sam Poglavnik došao u Liku. To je sve propalo pošto nije bilo ništa pripremljeno, a Englezi se nisu ni iskrcali... Jedanaesta divizija popularno zvana "lička", imala je u svom sastavu tri zdruge: 4. zdrug od tri bojne (31. ustaška, 10. lovačka i posadna bojna), jedna bitnica brdskih topova, satnija lakih bornih kola, samovozna satnija i dva voda: opkoparski i za vezu – 22. zdrug istog sastava u Otočcu i 20. zdrug u osnivanju u Senju s jednom bojnom u Brinju. Divizija je, u sporazumu sa zapovjednikom 392. divizije, držala jugozapadni dio Like osiguravajući otok Pag sa solanama pa pravac Barić Draga – Trošelj – Marasi – Tisovi visi – Klepetuša – Šiljevača – Rizvanuša – Gradina (Lički Novi) – Poljari – Greblje - Lika do ušća Počiteljice - Križ brdo -Krajnja glavica - Banulj - Šerići - Jadova do ušća Novčice - željeznička pruga - Nikšići istočno od Osika - Lipova Glavica - Konjsko brdo – Uremovići – Janjče - Ramljani, a dalje prema sjeveru veći dio 392. divizije s mojim 22. zdrugom i brinjskom bojnom... Kad je divizija osnovana dobila je samo zapovjednika, a da joj uopće nije udijeljeno ni osoblje za stožer niti odgovarajuće postrojbe: topništvo, borna kola, opkopari i osoblje za vezu tako da sam bio prisiljen to uzeti iz 4. zdruge.... Obilazeći skladišta 4. zdruge bio sam zaprepašten ne našavši streljiva i to me je zabrinulo. Svaki sam dan preko male krugovalne postaje... slao zahtjeve u Zagreb, nu nikad nisam dobio ništa. Obratio sam se plavoj diviziji, ona mi je prepustila pet sanduka pješačkog streljiva i to je bilo sve do kraja borbi u Lici... Opći napad uslijedio je 4. travnja na cijeloj fronti. Iako u oskudici sa streljivom, odbijamo neprijateljske žestoke napade i nanosimo neprijatelju teške gubitke. Sa stožerom sam se nalazio u Gospiću kod "nove place" u Palijanovoj kući, kad sam oko 16 sati bio s leđa napadnut iz pravca sajmišta... Povlačenje divizije, koja je bila bez streljiva, topništva i bornih kola, bilo je neminovno. Namjeravao sam to izvršiti noću, ali radi potpunog opkoljavanja naredio sam povlačenje pod borbom prema području Kalinovača – Popovača - Donje Pazarište - Podastrana. I partizani su bili iznenađeni, jer nas uopće nisu gonili, nego su slavili svoj uobičajeni pir osvećujući se hrabrom Gospiću i njegovim do tada nepobjedivim braniteljima."⁹ Istog dana partizanske su jedinice zauzele Perušić i Karlobag, 6. travnja i Otočac i Brinje, a 9. travnja i Senj. "U oslobođeni Gospić smjestila se 6. aprila glavnina 1. ličke samostalne posadne brigade... Ona je tad pristupila nimalo lakšem zadatku od ranijih – da očisti mjesta, ličke šume i planine od grupa i ostataka

⁹ J. ALEKSIĆ, 1996, 14.

razbijenih razbojničkih fašističkih jedinica i obezbjedi normalizaciju života u slobodi. Prvih dana ona je izvršila pretres Gospića i kontrolisala kretanja stanovništva (rampe na ulazima u grad još nijesu bile uklonjene). Zatim je vršila pretres Pazarišta, Rastoke i Velebita.¹⁰ Ti prvi dani nove vlasti u Gospiću bili su za mnoge Gospićane kobni. Uslijedila je osveta pobjednika nad vojnicima HOS NDH koji su ostali u Gospiću, ali i stotinama nedužnih civila. Takav postupak pobjednika nije bio spontan ni slučajan. On je očito pripreman i ranijih godina kad su partizanske obavještajne organizacije prikupljale podatke s područja NDH, obrađivale ih i stvarale podlogu na kojoj je izrasla osveta. Tako je ROC¹¹ Perušić izradio "Spisak naoružanih Hrvata u neprijateljskoj vojsci za općinu Pazarište",¹² u kojem je evidentirano 479 pripadnika OS NDH iz sela Kruščica, Stojević Draga, Budžak, Vranovine, Klanac, Oteš, Veliki Žitnik, Brizovo Polje, Dunjevac, Balenija, Predvaganac, Aleksinica, Škvadra, Kaldrma, Podastrana, Novoselija, Kalinovača, Popovača, Draga, Mala i Velika Plana i Bakovac.

U tom je Spisku, osim imena i prezimena, obrađena još i godina rođenja i starost, pripadnost vojnoj postrojbi, vrijeme stupanja u vojnu postrojbu, način stupanja u postrojbu, ("dobrovoljac ili mobilisan") i karakteristike. Ova je posljednja rubrika najčešće ispisana riječima bandit koljač, što je nakon predaje ili zarobljavanja za te vojnike HOS NDH značilo i konačnu osudu pred kojom nije moglo biti obrane.

O ozračju u kojem je Gospić živio tih prvih dana poraća rječito svjedoči i pismo koje je Mica Vukelić, učiteljica i aktivistica KPH u Gospiću još od prije Drugog svjetskog rata, uputila Vladimiru Bakariću,¹³ a koje zbog svoje zanimljivosti donosim u cijelosti:¹⁴

¹⁰ T. RADOŠEVIĆ, 1989, 939.

¹¹ ROC - Rejonski obavještajni centar, preteča OZN-e (OZN – Odjeljenje zaštite naroda)

¹² DAGS 167 Zbirka snimljenog arhivskog gradiva

¹³ Vladimir Bakarić (1912. – 1983.), u to vrijeme sekretar CK KPH i predsjednik vlade Federalne Hrvatske

¹⁴ Pismo Mice Vukelić čuva se u Hrvatskom državnom arhivu, HDA CK SKH, 206, a objavljeno je u cijelosti u prijepisu u knjizi: *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. dokumenti* (Priredili: Zdravko Dizdar, Vladimir Geiger, Milan Poić, Mate Rupić), Slavonski Brod, 2005, 272 – 276.

17. 12. 1946

[Stamp]

Druže Vlado,

Uvjerena sam da je ipak najbolje iznijeti moja opažanja direktno pred Tebe. Naime prošloga mjeseca bila sam u Gospiću po prvi puta poslije 1941. godine, gdje sam do tada radila u narodu. Napominjem to s razloga, da Te upoznam da mi je prijeratna politika velikosrpske klike u Gospiću i okolici vrlo dobro poznata na čelu sa velikosrbinom Dukićem, Zecom sa jedne strane i ustaško-frankovačke politike pod rukovodstvom Frkovića kao i rukovodioca bivše HSS-stranke u osobi Murkovića sa kojim smo se mi na terenu sukobljavali.

Svi ovi vođe stvarali su jaz među narodom Srpskim i Hrvatskim u Lipama po selima su tražili svoje plaćenike i izrode.

Čto tako da na primjer velikosrbini Dukić i Zec stvorili oko sebe svoj kadar, koji je za njihova interese već 1935-36-37 god. palili kuće Hrvata. Navodim konkretan slučaj u selu Lipama koje je udaljeno od Gospića svega 1 km i pol., gdje je grupa seljaka pravoslavaca iz Lipa palila kuće i ugrožavali narod spomenutoga sela. Toj grupi pripadao je i Paja Kekić, Mirko Kekić, Djuro Kekić iz Gospića, Goja Kekić i još neki Rabatić. Od te bivše terorističke družine danas se nalaze u Gospiću Djuro Kekić, Paja Kekić, Rabatić, Goja Kekić... a osim njih se je povratila i poznati četnik iz ~~Gospića~~ Jekića Svetozar glavni pobočnik dr. Zeca i kompanije. Ima ih još. Prva četvorica su se povratili iz ropstva iz Njemačke, a neki iz Švicarske. Hrvatski živalj je uvjerenja da su isti došli sa izvjesnom misijom u Liku poslani od velikosrpske beogradske čaršije, da agitiraju za kralja. Narod nadalje se pita zašto na primjer Paja Kekić ima slobodan ulaz u OZNU u Gospiću i naravno upire prstom na Hrvate koga treba ubiti, naime teroristički nastupa prema Hrvatima po svojoj staroj metodi...

Za vrijeme mog boravka u Gospiću i okolici htjela sam se поближе upoznati sa stavom i gledanjem gospićkih Hrvata i sela iz najbliže okolice prema našoj novoj državi, narodnoj vlasti, vasci, narodnom sudu - daklen upode prema našem pokretu.

Po tim pitanjima iznijet ću bez glazure svoja opažanja i mišljenja jednoga dijela gospićkog življa, uglavnom hrvatskog koji je ožigosan po svojem protunarodnom radom kao izdajice, banditi itd...

Istina je da su ustaše 41. god. angažirali veliki dio Hrvata u krvavoj radnji, to jest u pokolju Srba. Frković i ostala ustaška banda gospićka nastojala je pokolji dajući masovni karakter, to jest da čim više uvuku raje u izvršenje pokolja nad ~~sr~~ Srbima. Tako su na primjer u mom selu Lipama ustaški koljači iz Gospića postavili Lipovljane Hrvate pred gotov čin, to jest da moraju sudjelovati određene večeri u pokolju Srba. Isti su se opirali da oni ne mogu činiti zločine, ne prijetili su im sa smrću i jedan ~~xx~~ dio ih tek formalno prisustvovao kod pokolja. Poznat je i slučaj Joje Vukelića, koji je pao u nesvijest ne mogavši činiti zločin, a niti gledati isto. Isti je iz Lipa. Bilo je Lipovljana koji su se odazvali toj radnji i to mogu reći velika većina. Navodim slučaj Lipa zato da se uoči da unatoč svega što se Lipa smatraju najkrvavije selo, jedan dio je bio protiv pokolja, ili su bili prisiljeni da sudjeluju kod zločina samo da ih ustaška banda uzmogne zamočiti u zločin i da ih kompromitira. Čto ni u ovome najtežem slučaju ne bi mogli reći da su svi jednako krivi, a pogotovo za ostala sela, pa čak i sam Gospić koji je bio jedno od najjačih uporišta i razbojišta. Bilo je u Gospiću i te kako Hrvata koji su se veselili dolasku naše Armije, koji su saradživali i u najmanju ruku simpatizirali sa Pokretom... ali po ulasku naše Armije u Gospić učinjena su mnoga ubistva nad nevinim Hrvatima. Po mišljenju Hrvata najveće zločine je učinio Nikola Teslić o kome će još kasnije biti riječ, a koji je po narodnom sudu osuđen samo na 10 godina robjice, a narod kaže da bi morao visiti

xx

odnosno biti kažnjen kao i svi ustaški koljači. Narod se nadalje pita, zašto sa strane Partije dozvoljen pokolj nevinih Hrvata, gdje je bilo rukovodstvo Partije da je dozvolilo Tesliću da ubija u Bjelaskoj imovini bez suda žene, djevočke, starce, koje su njegovi desetari i on iznakazili kopajući žrtvama oč rezajući djevojkama grudi. Kao očevidca navodim staru drugaricu Šimatovičku, građanku Gospića, kojoj su ubili staroga muža, a koji je bio naš čovjek, dapače ima po izvaji iste i sina u partizanima, negdje u mislim Vojvodini ko Narodne obrane. Ista je tražeći svoga muža u spomenutoj imovini gdje je učin njen zločin nailazila na ovakove prizore pokolja i zločina Tesličeve bande, u kojoj se je nalazio Veljko Kekić i Božo Rabatić mladići, koji su njesto kazne za suradnju u Tesličevim zločinima samo ptemješteni po potrebi službe nekamo na Sušak ili slično...

Istu grupu narod hrvatski optužuje za nekoliko desetaka nevinih žrtava ~~hrvatskih~~. Državni odvjetnik Vujnović po izjavama ljudi koji su prisu vovali na procesu Teslića kaže da ga je drug Vujnović očitio zaštićivao i branio i da je uložio žalbu protiv prevelike kazne. Drugarica Šimatovička izjavljuje da se očitio vidjela simpatija Vujnovića prema Tesliću, što je je u času kada su se sudci povukli da vijećaju o kazni Nikole Teslića, da je državni odvjetnik mudio Nikolu cigaretom i da je stalno nešto s njime šaput. Narod se nadalje pita: gdje su komunisti da oni to ne vide...!!!

Nadalje Hrvati osjećaju da se Srbe naveliko svugdje favorizira. Po državnim uredima, kod sprovizacije, svuda imaju prednost Srbi iako je to je i Hrvat bio u Pokretu. Tako se na primjer nadju u uredu dvije stranke Srbin i Hrvat, pozra vlja se samo Srbina, sa njime se vode intimni razvori i šaputanje, dok se u drugu stranku i ne gleda... Nadalje se govori da hrvatski narod nije siguran od ovakovih četnika u svojjoj hrvatskoj državi, te da oni ne vide nikakove budućnosti za bilo kakovi život. Tuža se nadalje da su Hrvati bez obzira kako si se odnosio prema pokretu potpuno opljačkani kako od jugoslavenske Armije, tako i pojedinaca. Pljačkali su svi bez razlike i stoku, kola, orudje. Danas se narod tuži da Srbi njihovu muku prodaju po se movima, da su se nagumali napljačkali pojedinci, dok su ovi ostali bez išega. Čuje se i ovo: Pa što mi Hrvata možemo, u njih je oružje, ako što rečeš pojede te noć.

Što se tiče narodnog suda:
Narod /Hrvati/ suvjerenja da su mnogi nevini osudjeni na smrt, da se nije dovoljno ispitivalo okolnosti, a niti se je saslušavalo svjedoke, već da se je samo na temelju podnesene tužbe sudilo. Dapače je bila ubačena parola u zatvor, da se ne treba ni bpaniti, jet je zabađava, pošto i tako svi Hrvati imaju da nestanu. U većini slučajeva se obrane nisu ni primale, već se je tužilo samo kao je već rečeno prema optužbi. Tako narod prepričava kako je glavna svedokinja mislim jedna žena iz Barleta ili Ostrovice, koja je trebala da posvjedoči zločine Nikole Tesličabila osujeđena da dod raspravi usrožena od odbornika svoga sela /Ne znam da li direktno ili indirektno/.

Primjetila sam takođerj podvojenost u Gospiću. Na jednoj su strani građani, a na drugoj partizani. Tko je taj tko gura narod i ne ide se u širinu... !!

Daklen narod tajno šuška, javno šuti, ~~ne govori~~. Kažu da ne mogu imati mira dok se zlocinci tipa Tesličeva ne kazne.

Da bi nešto više saznala o ličnosti Teslića Nikole intervjuisala sam njegovu susjedu staru Mardu Medulić. Pored ostaloga ista priča:
Okolo jedan sat onoga dana kada je naša vojska ušla u Gospić, i Nikol Teslić je ušao sa svojom desetinom u Gospić i došao je i u moju kuću. Traži nas je po kući, a ja sam se sa mojima sakrila u podrum jer me je bilo strah pucanja. Rekao nam je potom da idemo van i dao nas jednom svom desetaru da pazi na nas sa puškom. Potom se Nikola vratio i reko meni da mu nešto spremim za jest u mojoj kući, a ~~nešto~~ dečko sa puškom je uvijek pazio na ne. Kad sam donijela jedinu šunku, onda su mi rekli da sam šunku "udžidžila" a to je moja muka, kroz suze nadodaje stara... ja nisam ničije opljačkala...

Kad su pojeli Nikola je potom otišao dalje zbirati ljude po selu i gradu i nije bilo jedne kuće gdje nije zbirao Hrvate... a mene su sa ostalima zatvorili u Prahličkinjinoj kancelariji sa stražom..Bilo nas je puno: moja kćerka Pavelić, Petar Pavelić, Luja Paun, Marica Madjar, Ivo Mraović od Bjelaja..dao potom zatvoriti Antu Sekulića, Poljaka, ..odveo je i staroga Simatovića, Milu Zupčića...ali ovi posljednji nisu bili s nama... Dakle nas je 15: storica ovedeno potom u kuću Vasine Bjegovića na kolodvoru-upravo do moje kuće. Vodio nas je Nikola Teslić. Od nas su potom neki pušteni, neki streljani po narodnom sudu, ali one druge što je Nikola sakupljao ubili su po Nikolinoj upravi, a on je sam tamo išao po izjavama žena koje su ga gledali kako se je vraćao i imovine na biciklu zajedno sa Beljkom Kekićem..i ostalima. Koliko ja znam ubio je i curu Budisavljevića iz Podlápca 18 god. staru, Milku Čorak isto curu od 18 godina, Jelenu Terbić curicu od 19 godina, Simatovića-starca..Miša Zupčića..Jelena Terbić je nadjena odvezana nosa i iskopanih očiju, odrezanih i isparanih grudi...Dok to priča plače i nastavlja: Rodjenog mi brata ubiše četnici u Baniji kao partizanskog odbojnika. Ostalo mu je sedmero djece. Meni na brizi i još su me ugrožavali dok su bili tu ustaše da se brinem za part djeću, a evo sada mi sve opljačkase, muža mi ubiše samo za to što je bio se starješina, bio je star i nije mogao ići u šumu. Tome je kumovao Jovo Obradović i Nikola Teslić. Jovo mi je nasilno odvodio konje iz štale da voza ustaše, Sina su mi od 15 godina sudili na 15 godina robjije..eto tako se sve to odigralo. Kada sam god otišla u kuću Nikole Teslića, uvijek sam našla 100-tinu četnika. On je tako rekuc dočekao frontu pred vratima. Bilo mu je mило raditi kao Srbinu sa ustašama. Kupovao je janjce, prasce, krave i ostalo i švercavao sa ustašama i ple sa policijom: onci Sava Obradović, koji je nešto gimnazije učio i Nikola je sve po njegovom radio. Sada je Sava u kótaru. Pa da meni otki sudi!!! Čekala sam partizane kao ožebao sunca, pa vide kome se je sada da pravo. Jelo se je i pilo kod Teslića. svrže je kćeri zaručivao sa ustaškim oficirima, a kada su se vratile iz partizana govorile su da više neće nikad u partizane-partizanske uši hraniti. Niš ni trebale doći da ih ustaše ubij pošto su se vraćale iz partizana... Nikola je suradjivao i sa ustašama i četnicima. U Gospiću van žice bio je četnički štab i u njemu je Nikola Teslić bio razvodnik... Završava stara Manda: "olit ću vlast da me preseli od ovuda. ne može se živjeti među vukovima..Nije bolji ni Djuro Radmanović-Čaklarko je isto danas megdje-mislim u gradskom odboru..."

Druže Vlado, iznosim mišljenje ove žene o Tesliću i kumpaniji da moguće bio je da mali prilog da se osvjetli učinjeni slučajevi nad Hrvatima u Bjelajskoj imovini.

Još bi jedno napomenula:

O mučenjima po našim zatvorima se mnogo prepričava u narodu i metode se izjednačuju sa ustaškima. Evo što saznajem: Bilo je slučajeva gdje su u zatvoru prerezivani vratovi, lomile su se noge, udaranje puščanom cijevi pod rebra i kundakom u prsa, batinanje svakojakim sredstvima, pljuškanje, iznjenje zubi, električna struja, morenjenje gladju, ljudi su se nadalje provodili na stratišta iznakaženi od batina i struje, izbuljenih očiju i slično

Oprosti druže, Vlado, dosta je loše napisano, ne umijem dobro pisati na mašinu, a stvar je takove naravi da mi u tome me može netko iz iz moje najbliže okoline pomoći, a stvar smatram važnom i želim da čim prije dobiješ. U koliko te još nešto po tome interesera možeš me naći u Okružnom Narodnom odboru-Prosvjetni odjel. Zagreb .

Drugarski pozdrav

Zgb, 18. X. 45.

Ljovska
Mica Tukić

Odlukom da se vojne snage NDH povuku prema savezničkim snagama te da se odustane od Zvonimirove linije¹⁵ nestalo je i plana o organiziranom gerilskom protupartizanskom ratovanju. Konačni kraj NDH zatekao je tisuće vojnika HOS NDH koji nisu krenuli pravcem povlačenja u Hrvatskoj pa je za njih nastalo razdoblje pokušaja sklanjanja pred pobjedničkim partizanskim jedinicama i njihovom osvetom. Upravo se jednim od najvažnijih razloga nastanka križarskog pokreta može smatrati borba za goli život preživjelih hrvatskih vojnika, koja se onda poklapala i s nadom da se gerilskim ratovanjem može ugroziti novi komunistički poredak i počekati, kako su mnogi tada vjerovali, neizbježni svjetski rat zapadnih saveznika protiv SSSR-a i globalnog komunizma. U toj antikomunističkoj koaliciji postojala je, prema tom mišljenju, mogućnost rehabilitacije NDH i spas njezine preostale vojske i vodstva u domovini i emigraciji. S tim nastojanjem može se onda povezati i sam naziv križara koji svoje utemeljenje nalazi u antikomunizmu koje se najprije u Hrvata ogleda u katoličkoj vjeri. U tom su duhu nastajali i križarski pozdravi i parole tipa "Za Hrvatsku i Krista – protiv komunista!" ili "Za Krista – protiv komunista!". Takva orijentacija križarskog pokreta poslužila je ondašnjem režimu kao povod za stalno optuživanje i represivan odnos prema institucijama i svećenicima Katoličke crkve.

Ozračje nepovjerenja prema novom poretku i njegova rigidnost u samim počecima stvorili su u Lici jak križarski pokret o čijoj je snazi govorio i Vladimir Bakarić na ZAVNOH-u 24. srpnja 1945. g. ističući posebno područja oko Brinja, Brušana, Crnog Dabra, Krasna i Kutareva. Te križarske skupine karakterizirala je jača aktivnost i diverzantsko djelovanje te jak utjecaj na lokalno stanovništvo koje mu je davalo i snažnu logističku potporu. Prema procjenama tadanje komunističke vlasti u Lici je bilo dvije do tri tisuće pripadnika "ustaško-četničkih bandi". Komunistička je vlast snažno represivno djelovala prema križarskim skupinama, ali i prema lokalnom stanovništvu za koje je više ili manje utemeljeno pretpostavljala da surađuje s križarima. O tzv. jatacima koji su pomagali križare u Udbinom elaboratu stoji između ostalog: "Nije moguće ustanoviti tačan broj koliko je lica jatakovalo sa odmetničkim grupama i bunkerašima, jer je toga bilo mnogo, a o tome ne postoji sada nikakvih evidencija. Nije čak moguće iznijeti ni približan broj jataka radi toga, što su pojedina sela odmah poslijeratnih godina masovno podržavala odmetnike."¹⁶ No, u elaboratu piše kako su na području Gospića postojale dvije

¹⁵ Zvonimirova linija trebala je biti posljednja obrambena linija HOS NDH koja se od Karlovca protezala prema Dugom Selu, Vrbovcu, Križevcima, Koprivnici i prema Dravi gdje se trebala vezati za položaje njemačke vojske.

¹⁶ HDA, RSUP SRH, SDS, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Gospić

ilegalne organizacije koje su na različite načine pomagale križare. Prva je od njih osnovana u Gospiću 1945. od mladih ustaških časnika i djevojaka koje su tijekom rata pripadale ustaškoj mladeži. Organizacija je brojila 12 članova koji su uhićeni 1946. i osuđeni na vremenske kazne. Jedan je član te skupine strijeljan. Druga takva organizacija (osnovana također 1945.) brojila je 42 člana uglavnom iz Kaniže, Brušana i Podoštre. Iz te skupine strijeljano je 5 članova, iako ih je još 9 bilo osuđeno na kaznu smrti strijeljanjem, ali su kasnije pomilovani; ostali su osuđeni na vremenske kazne (od 1 do 10 godina zatvora). Osim ove dvije skupine bilo je s gospićkog područja još desetak osoba koje su osuđene zbog jatakovanja na vremenske kazne.

U kolovozu 1945. Kotarski komitet KPH Perušić šalje općinskim komitetima okružnicu u kojoj ih upoznaje s ukazom o općoj amnestiji i pomilovanju od 5. kolovoza te ih upućuje kako je primjenjivati: "Čisto je prirodno, u koliko budete pravilno koristili amnestiju sa brzim agitaciono-propagandističkim radom i ne dozvolili neprijateljskim vojnicima po šumama da predomišljaju, već ako ih budete vojnički i politički tukli, odnosno na lukav način (...) predobijali da će se predati izvjesan dio koljača, zato u tom pravcu treba da se otkloni sva dosadnja krutost, već u koliko bude otakovih trebate nas izvještavati svakodnevnim izvještajima, a njih svakako pustiti na miru kod svojih kuća, jer će to pitanje rešiti OZN-a. Dragi drugovi, ovo shvatite najozbiljnije i trebate neumorno raditi da za vreme trajanja amnestije, bar za 70% uspijemo razbiti preostali dio neprijateljskih vojnika po šumama."¹⁷ U izvješću javnog tužitelja Like od 29. kolovoza 1945. g. o rezultatima amnestije stoji: "Ukaz o amnestiji, te navedeni letaci i riješenja imali su za rezultat to, da se do danas povratilo iz šume 170 ljudi, od toga 10 četnika. Samo sa područja Kosinji i Bakovac, gdje su ustaše imale najjače uporište vratilo ih se oko 80."¹⁸

U petnaestodnevnom izvještaju Kotarskog komiteta KPH Perušić upućenog 14. svibnja 1945. Okružnom komitetu KPH za Liku navodi se: "Što se tiče kosinjske općine, uz svestrano naše taktiziranje, banda se ne odaziva i tako da ih ukupno još imade, što u Donjem Kosinju i Bakovcu do 250 no svaki dan se po nekoji javi tako da se je od ove cifre javilo njih 25 iz Bakovca... Pazariška općina u njoj je svaki dan bolje stanje, a i sam narod u većini je uz naš pokret tako da se lakše može likvidirati banda koja se nalazi po šumama. U koliko nam je poznato da istih ima 40-50, koji se nisu javili. Može se primjetiti da se banda organizuje u manje grupice radi lakšeg snabdjevanja i opstanka tako da je banda, tj. Delko i ostali, pristupili održavanju sastanaka, govora sa

¹⁷ DAGS, 87, KK KPH Perušić.

¹⁸ HDA, JT SRH 421, k 5 JT za okrug Liku, 29. 8. 1945.

istima te i sa narodom koji se nalazi u dubljim šumama." (O tim sastancima govori i izvješće OZNE od 15. kolovoza 1945. u kojem stoji: "U toku su akcije na ustaše, da bi se omela ustaška konferencija, pod rukovodstvom Delka, koja ima da se održi na prostoru Kutareva-Pazarište.")¹⁹ "Nažalost, u izvorima se ne spominje kad, ni gdje je konferencija održana, a niti to tko joj je prisustvovao. Uglavnom, konferencija je bila dio priprema križara po vodstvom Delka Bogdanića za "momenat" kad mi trebamo reći svoju riječ"²⁰

"Nekih ispada, agresija, sa strane istih još nije bilo, nego u Pazariškoj općini gdje su ubili jednog čovjeka koji se predao nama.

U Kosi perušićke općine nalazi se 50-60 bandita koji nisu još učvršćeni kao u Kosinju i Pazarištima, ali koji još imaju moralnu i materijalnu podršku kod većine tog naroda. Radi efikasnijeg razbijanja bande mi nastojimo preko part-organizacije, a naročito preko povjereništava s kojim isto i rukovodi ubacivanjem ljudi u njihove redove, stvaranjem frakcija radi lakšeg postavljanja zasjeda i likvidiranja istih. Do sad se u praksi pokazalo da veće akcije nisu nekih većih uspjeha kao što će to napraviti udarne grupe i postavljanje zasjeda, tako da je jedna zasjeda trinaestoga ubila dvojicu ustaša, bandita u Studencima. Ovih slučajeva ima više, a mi smo pristupili formiranju milicije slično kao u Pazarištima po svim općinama i to od domaćih ljudi koji se predaju, a voljni su da ubijaju bandu svakako pod našim rukovodstvom. Da bi brže likvidirali ostatke neprijateljskih vojnika... riješili smo da počnemo sa iseljavanjem familija, naročito onih koje ih najviše podržavaju (...) Neprijateljska propaganda na teritoriju našeg kotara uglavnom dopire u obližnja sela šuma isto da neće ovakvo stanje ostati dugo, da će doći saveznici kojima će se oni predati, kako Njemačka nije kapitulirala i najnovija propaganda koja se djelomično doznaje jest da će ustaše metnuti na glavu K tj. Komite."²¹ Tako je uz idejno-propagandnu aktivnost komunistička vlast pokrenula s Oznom na čelu razvijanje mreže dojavljivača, doušnika i vojno djelovanje (Okružni komitet KPH za Liku 2. rujna 1946.g. uputio je Kotarskom komitetu KPH Gospić sljedeći dopis: "Dragi drugovi, u cilju što uspješnije i aktivnije borbe protiv ostataka u šumi, dobili smo od vojske neku količinu oružja. Da bi se ovo oružje iskoristilo potrebno je da se lično zaduže sa njime oni ljudi koji će sa njime rukovati, a treba nastojati da to budu članovi K.P. Ovi drugovi treba da budu spremni, da se odazovu pozivu u akcije gdje se ukaže potreba. Vašem kotaru dodjeljeno je 60 komada pušaka, te je potrebno da nam pošaljete izrađene

¹⁹ HDA, CK SKH, Vojna komisija, k 135.

²⁰ Z. RADELIĆ, 2002, 361.

²¹ DAGS, 87, KK KPH Perušić.

dozvole po primjerku koji Vam prilažemo, a te dozvole biti će potvrđene i potpisane po nadležnim vojnim vlastima. Dozvole treba da samo još imaju ime i prezime druga kojem se daje puška, s štempilj i potpis sleduje od nadležnih ustanova. Dozvole dostavite što pre k nama, da bi na temelju njih mogli primiti puške.")²² Raspisivane su tjeralice i obećavane novčane nagrade, zatvarani i suđeni mnogi osumnjičenici za suradnju s križarima te preseljenje brojne obitelji u druge krajeve Hrvatske. U Lici je tijekom prve godine komunističke vlasti iz podvelebitskih sela iseljeno 333 člana iz 63 obitelji.²³ O funkcioniranju institucija pravne države, ali i o prilikama u Lici u tom razdoblju svjedoči i dopis javnog tužitelja okruga Lika od 26. travnja 1945. u kojem između ostalog stoji: "Dragi drugovi, u kratkim crtama obavještavamo Vas o stanju na teritoriju okruga Lika. U Hrvatskim selima vlada strah što će biti s onima koji se predavaju našim vlastima. Jedan još manji dio naroda nije se povratio svojim kućama iz Podvelebitskih sela. Prilikom ulaska naših jedinica u Gospić, hotimično je ubijeno od strane naše vojske 12 nedužnih osoba većinom žena i djece. Ova stvar je u ispitivanju i ima izgleda da će se kroz kratko vrijeme tačno ustanoviti tko je bio inicijator i izvršioc ovoga djela... I dalje se samo sporije i u manjoj mjeri nego prvih dana vrši proces razdvajanja na koljača i koljača, koji se nalaze po šumama. Do danas se prijavilo u našim vlastima samo u Sinačkoj općini oko 800 ustaša, legionara itd. Uspjelo se u dobroj mjeri suzbiti pljačkanje po novooslobođenim Hrvatskim selima od strane Srpskoga naroda... Što se tiče rada našeg Tužilaštva on je prilično otežan. Aparat u tužilaštvu se sastoji od tužioca, pomoćnika i jedne drugarice koja je bila kao činovnica uposlena u tužilaštvu u vreme bivše Jugoslavije i za vrijeme NDH-a, a za koju smo vam dostavili u izvještaju broj 1. njezine karakteristike... U okružnom sudu za sada nije ostao nego jedan pravnik, no i taj nije u centru, nego se usled lošeg zdravlja nalazi na bolovanju, tako da nam je i s te strane u priličnoj mjeri otežan rad. Optužnice u krivičnim predmetima gdje je to potrebno podizati ih moramo gotovo sami obavljati tj. bez stručnog lica, jer pojedine stvari su hitnog karaktera. Molimo vas nastojte nam ako je moguće odmah poslati jednoga pravnik, da bi se rad u našem tužilaštvu mogao odvijati na vrijeme i što pravilnije."²⁴ Takvo je stanje uz brojna suđenja i smaknuća te privilegiranost srpskog u odnosu na hrvatsko stanovništvo stvaralo snažno nepovjerenje Hrvata prema novoj vlasti, koja suočena s tim problemima donekle mijenja na bolje svoj odnos prema Hrvatima.

²² DAGS, KK KPH Gospić, k 36, 2. 10. 1946.

²³ Z. RADELIĆ, 2002, 215.

²⁴ HDA, JT SRH, 421, k 5, JT za okrug Liku, 26. 4. 1945.

"Čini se da je politički utjecaj križara nadilazio njihovu brojnost. Zbog toga, ali i zbog lošeg stanja odnosa među Srbima i Hrvatima u Lici, CK KPH u proljeće 1946. osnovao je posebnu komisiju sa zadaćom da provjeri pravo stanje i da otkrije njihove uzroke. Naime, do komunističkog vodstva doprli su glasovi su Hrvati uvjereni u to da su Srbi zavladao, da se isključivo oni nalaze na vodećim položajima i da se samo oni zapošljavaju u državnim službama. Suprotno tome, da su Hrvati pravno i politički potpuno zapostavljeni i porobljeni. I zaista, pokazalo se da "neprijateljska propaganda" nije bila pretjerana jer je izvješće potvrdilo mnogobrojne nepravde prema Hrvatima, njihovu ugroženost i zapostavljenost na svim razinama. Iako je broj Hrvata i Srba u Lici bio približno podjednak, u partijskoj organizaciji Like bilo je 3 500 Srba i samo 450 Hrvata. Još gora situacija bila je u državnim službama, policiji i u podjeli hrane. Takovo stanje moralo je imati odraza i na jačanje križara u Lici."²⁵

Križarske skupine, njihova aktivnost i kraj

Nakon povlačenja jedinica HOS NDH iz Gospića pojavile su se križarske skupine različite po broju članova, aktivnosti i utjecaju među narodom.²⁶ Iz literature proizlazi da je nakon prvobitnog kaosa, demoralizacije, pljačkaških ispada i ubojstava među križarima, Delko Bogdanić uspio povezati raspršene skupine. "Stvorila se široka mreža suradnika, obavještajna služba, a opskrbili su se sa sanitetskom opremom, papirom, pisaćim strojevima i ostalim potrebštinama. Prikupljali su dobrovoljne priloge za šumu. Pojavile su se i "jedinstvenije političke parole." Aktivirali su dio naroda, a akcije su postale organiziranije."²⁷ U to vrijeme konsolidacije i najjačeg križarskog djelovanja, križarske su skupine navodno pripremale i upad u Gospić. Iz Udbinih elaborata nastalih šezdesetih godina proizlazi da je na području Like tada ostalo ukupno 244 vojnika HOS NDH okupljena u više grupa. Neke od tih grupa bile su vrlo aktivne i s jakom logističkom mrežom u podvelebitskim selima, a većina ih je ipak bila neaktivna. Većina grupa likvidirana je tijekom 1945. ali su mnogi križari ostali sve do 1948., a neki i do 1952. (Uz te skupine križara tih prvih mjeseci i godina poraća na području Gospića treba spomenuti i tridesetak tzv. bunkeraša, pripadnika HOS NDH koji su se samostalno sakrili ne poduzimajući nikakve aktivnosti i tako čekali pogodan trenutak za bijeg u emigraciju.)

²⁵ Z. RADELIĆ, 2002, 365.

²⁶ Podatke o križarskim skupinama, njihovim članovima, aktivnostima i kraju koristio sam iz Udbinog elaborata *Banditizam na području kotara Gospić*, knjige Zdenka Radelića: *Križari gerila u Hrvatskoj 1945. – 1950.* te svjedočenja suvremenika koja su objavljena u Vili Velebita.

²⁷ Z. RADELIĆ, 2002, 360.

Najpoznatija križarska grupa na ovom području bila je ona Delka Bogdanića kojega su se partizanske vlasti iznimno plašile, a ostaci vodstva NDH u emigraciji računali su da je on, uz Maksa Luburića i Rafaela Bobana, jedan od glavnih vođa domovinskog otpora za koji su vjerovali da je znatno jači nego što je uistinu bio. Zbog takvog su mišljenja onda i pokrenuli akcije, kao što je bila ona pod nazivom 10. travnja koja je doživjela svoj kraj u obruču Ozne. Delko Bogdanić je, kažu svjedoci, posljednji napustio Gospić izašavši iz njega u tenku i na području Pazarišta odlučio ostati u Velebitu. S njim je ostao i ustaški bojnik Slavko Hajdinović. Neki izvori kažu da su u Delkovoju skupini, osim njega, bila samo još dvojica ustaških zastavnika koji nisu identificirani, a da zbog sigurnosti nije dopuštao da se u skupinu priključe drugi borci. Skupina nije poduzimala nikakvih akcija, tek je povremeno kontaktirala s drugim skupinama. No iz zapisnika partijskih ćelija s područja Perušića proizlazi da je ta skupina bila aktivna, poglavito u promidžbenom smislu, i da je imala velik utjecaj među hrvatskim narodom. Kad je skupina u jesen 1946. otkrivena, Delko Bogdanić se navodno sam ubio, a tada je vlast njegovu smrt doživjela kao veliku pobjedu, pa je tijelo mrtvog muškarca izložila iza gospićkog zatvora, želeći taj svoj uspjeh podijeliti i s narodom koji je dolazio vidjeti mrtvog Delka.

Dok su mnogi ekstremni komunisti nastojali poniziti i mrtvo tijelo pukovnika Bogdanića, dio Hrvata koji je s nevjericom primio vijest o njegovoj smrti u mrtvom muškom tijelu nisu prepoznali Delka Bogdanića. Vjerojatno to i nije bio pukovnik Bogdanić, i moguće je da je poginuo kao anonimni križar na Velebitu. Legenda o njegovoj hrabrosti živjela je i živi i danas među brojnim Hrvatima u Gospiću. ... "Delko Bogdanić bio je jedan od rijetkih ustaša kome su uz Pavelića bile posvećene parole na javnim mjestima. Tako su po nužnicima u gospićkoj gimnaziji ponekad osvanjivale parole "Živio vitez Delko Bogdanić!"²⁸ Smrt Delka Bogdanića bila je velika pobjeda nove vlasti, istovremeno i veliki udarac svim križarskim skupinama na ličkom području, pa i početak njihova konačna kraja.

Druga poznata križarska skupina je ona Milana Frkovića Gucinog koju je Udba okarakterizirala kao "najizrazitiju odmetničku grupu". Grupa je brojila dvadeset članova, bila je aktivna i uz "masu svojih jatoka" u Trnovcu, Brušanima i Ličkom Novom. Najpoznatija akcija ove skupine bila je ubojstvo dvojice članova Okružnog komiteta KPH za Liku: Ivana Došena Sokola i Đure Čalića u ljeto 1945. te likvidacija jednog odbornika i zauzimanje zadruga u Trnovcu i Oštarijama. Skupina je razbijena potkraj 1945. i većina njezinih

²⁸ Z. RADELIĆ, 2002, 362.

ćlanova likvidirana. Nekolicina je uspjela pobjeći, ali je uhvaćena i većinom likvidirana kasnije. Toj su skupini pripadali:

- Milan Frković, rođen 1915. u Ličkom Novom, vođa grupe do jeseni 1945. kad je opkoljen u Ličkom Novom u zaselku Vukelja gdje se bio sklonio vjerujući da će se na proljeće ponovno vratiti u Velebit i nastaviti borbu, te se opkoljen sam ubio.

- Stipe Frković, Milanov brat, trgovački pomoćnik, za kojeg je Udba zapisala da je nestao pri likvidaciji skupine i da se za njegovu sudbinu ne zna.

- Ive Sudar, rođen 1925. u Brušanima, strijeljan 1946.

- Mate Šuper iz Rizvanuše, strijeljan 1946.

- Ive Šuper, Matin brat, strijeljan 1946.

- Jurica Brkljačić iz Brušana, likvidiran u jesen 1945. pri likvidaciji grupe.

- Marko Frković iz Ličkog Novog, likvidiran u jesen 1945. pri likvidaciji skupine.

- Slavko Skender iz Boričevca, strijeljan 1946.

- Joso Tomljenović Kovač iz Podoštre, ubijen 1946.

- Jure Čanić, rođen 1925. u Kaniži, ubijen 1945.

- Pajo Asić iz Ličkog Novog, ubijen 1946. kod Lukova Šugarja.

- Ivan Došen, rođen 1921. u Rizvanuši, uhvaćen 1946. i osuđen na smrt.

- Mate Došen iz Rizvanuše, uhvaćen 1946. i osuđen na smrt.

- Lukica Naglič, trgovac iz Brušana, uhvaćen 1946. u kući svog tasta u Ličkom Novom i ubijen.

- Manja Frković, rođena 1929. u Gospiću, uhvaćena u Zdunić Varošu gdje se skrivala i bila zatvorena u gosićkom zatvoru.

- Kata Tomljenović, rođena 1923. u Podoštri, uhvaćena na Velebitu 1945. i osuđena na 20 godina zatvora, 1952. puštena na uvjetni otpust.

- Marica Ratković iz Brušana, uhvaćena na Velebitu jeseni 1945. i puštena bez suđenja.

- Mara Sanković, rođena 1923. u Brušanima, uhvaćena jeseni 1945. Najprije osuđena na smrt, pa pomilovana na 15 godina zatvora, puštena na uvjetni otpust.

- Ivanka Lilovac, rođena 1924. u Gračacu, činovnica koja je za vrijeme rata živjela u Gospiću. Kad je nestalo Frkovićeve skupine vratila se kući gdje je uhvaćena i osuđena na smrt strijeljanjem. Njezinu je presudu Vrhovni sud FNRJ – Vojno vijeće 31. kolovoza 1945., II. sud. 2000/45 potvrdilo. Sredinom rujna Ivanka Lilovac s još četvero osuđenika (Juka Čanić, Marija Čanić, Mica

Kukuć i Joso Stilinović) kojima su priključena još dva muškarca, odvezeni su kamionom i strijeljani.²⁹

"Grupa Milana Frkovića duboko je vjerovala u pobjedu hrvatskih snaga, to jest u stvaranje hrvatske države i tom cilju podredila je sve akcije. Međutim razvoj događaja i učvršćivanje partizanske vlasti, izolacija na velebitskom prostoru, akcije koje je poduzimala vojska doveli su do razbijanja grupe. Velebitski su ratnici nestajali s velebitske scene, bilo da su poginuli u borbi, da su sami sebi presudili ili su pohvatani i likvidirani."³⁰

Skupina u Zablatima pored Smiljana brojila je trinaest članova, uglavnom mještana Smiljana i Zabлата i nije do jeseni 1945., kad je otkrivena i likvidirana, izvršila nijednu akciju. Zapisni Udbe o ovoj su skupini necjeloviti, neka su imena izostavljena, a neka krivo napisana. O likvidaciji te skupine postoje dva suprotstavljena mišljenja: jedno koje govori da su je likvidirali organi vlasti, a drugo koje tvrdi da je likvidirana unutarnjom izdajom i da su egzekutori u biti preživjeli članovi skupine.³¹

Članovi skupine bili su:

- Niko Špelić iz Debelog Brda, prema Udbinim podacima ubijen 1945., a prema drugim izvorima bio je ranjen u koljeno, uspio se spasiti te emigrirao u Kanadu.

- Niko Pejnović-Škero iz Smiljana, ubijen u jesen 1945.

- Martin Pezelj iz Smiljana, ubijen u jesen 1945.

- Joso Šarić iz Smiljana, ubijen u jesen 1945.

- Lovre Baričević iz Pazarišta, živio u Gospiću kao trgovački pomoćnik, prema Udbinim podacima ubijen u jesen 1945., no prema drugim zapisima uhvaćen je živ, zatvoren u gospićki zatvor odakle je pobjegao i emigrirao u Argentinu.

- Mile Šarić iz Smiljana, uhićen, ali nije osuđen.

- Stipe Miškulin Vrebac iz Smiljana.

- Marko Župan iz Barleta, ubijen 1945.

- Niko Jelača, rođen 1919. u Gospiću, ubijen iz zasjede u ljeto 1945.

- Niko Javor iz Podlapca, ubijen iz zasjede u jesen 1945.

- Tomo Čulina iz Gospića, ubijen 1945.

²⁹ Rješenje Vrhovnog suda FNRJ – Vojno vijeće od 23. VIII. 1945. II. sud.br. 2500/45, preuzeto iz *Politički zatvorenik*, br. 110, 2001, 36.

³⁰ M. FRKOVIĆ, 1997, 21.

³¹ O tomu piše u članku Tko je likvidirao "Smiljansku grupu" u *Vili Velebita* br. 61 od 24. rujna 1997., kao i u Mićo Medić: Obavještajna služba na području Like i osvrt na vojnoobavještajnu službu u jedanaestom korpusu, u *Četvrta godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca Korduna Like Pokuplja i Žumberka*, Karlovac, 1981, 835.)

- Jokan Serdar iz Smiljana.
 - Medo Jelinić ispod Kolakovice.
Bužimska skupina, iako je bila neaktivna, likvidirana je koncem 1945.
U njezinu su sastavu bili:
 - Filip Miškulin iz Bužima, likvidiran u jesen 1945.
 - Grga Devčić iz Smiljana, likvidiran u jesen 1945.
 - Svetić, ime nepoznato, iz Budačke ulicu u Gospiću, likvidiran u jesen 1945.
 - Mijo Matanić, Miško, rođen 1924. u Podlapcu, pri likvidaciji skupine uspio pobjeći i skrivao se kao bunkeraš do 1951. kad je uhićen i osuđen na 15 godina strogog zatvora.
 - Nikola Hećimović Luladžija, rođen 1910. u Prvan Selu, uhvaćen je u jesen 1945. i osuđen na 18 godina strogog zatvora.
 - Mate Čorak Mateša, rođen 1910. u Ostrvici, nakon jeseni 1945. podatci o njemu nepoznati.
 - Stipe Perković iz Podlapca, pri likvidaciji skupine uspio pobjeći i kasnije emigrirati u inozemstvo.
 - Jure Ratković, rođen 1925. u Ličkom Osiku, pri likvidaciji skupine uhvaćen pa ubijen u pokušaju bijega.
 - Ive Paun, rođen 1925. u Podlapcu, uhvaćen i osuđen na 15 godina zatvora.
- Ćimina skupina kretala se u okolici Donjeg Kosinja, Kutareva i Ličkog Lešća. Pripisuje im se da su 1945. poviše sela Donji Kosinj - naoružani puškama, automatima i pištoljima - pričekali vod vojnika JNA i ubili trojicu, zatim u jesen 1945. između Ličkog Lešća i Janča pričekali kamion pun vojnika JNA i ubili 15-20 vojnika, te iste noći odveli iz kuće Ivana Sigurnjaka Sabirotinju, člana KPJ, a da se nikad nije doznalo što su mu učinili. Skupina je likvidirana u prosincu 1945., a pripadali su joj:
- Joso Petranović Ćima, rođen 1905. u Donjem Kosinju, likvidiran u prosincu 1945.
 - Ivan Šop Dudić, rođen 1913. u Donjem Kosinju, likvidiran u jesen 1945.
 - Mate Vidmar, rođen 1914. u Rudinki, Donji Kosinj, likvidiran u jesen 1945.
 - Ivica Vidmar, rođen 1908. u Rudinki, likvidiran u prosincu 1945.
 - Marko Tomac, rođen 1918. u Donjem Kosinju, likvidiran u prosincu 1945.
 - Ivan Tomac, rođen 1910. u Gornjem Kosinju, ubijen u prosincu 1945.
 - Joso Tomac, rođen 1923. u Donjem Kosinju, ubijen u prosincu 1945.

- Mile Rast, rođen 1923. u Donjem Kosinju, ubijen 1945.
- Joso Peršić, rođen 1925. u Donjem Kosinju, likvidiran u jesen 1945.
- Ivan Burcar, rođen 1910. u D. Kosinju, likvidiran 1945.
- Nikola Vukelić, rođen 1919. u Vukelićima, D. Kosinj, ubijen u prosincu 1945.
- Mile Vukelić, rođen 1888. u Vukelić Selu, D. Kosinj, ubijen u prosincu 1945.
- Lazo Kordić, rođen 1915. u Kosinju, Srbin, likvidiran u prosincu 1945. Skupina Nikole Klobučara Nine brojila je devet članova. Već u jesen 1945. skupina je razbijena, neki su uhvaćeni, neki likvidirani, a dio ih je uspio pobjeći i nakon toga su živjeli kao bunkeraši. Skupini su pripadali:
 - Nikola Klobučar Nina, rođen 1908. u G. Kosinju, uspio pobjeći u jesen 1945. pri razbijanju skupine, a potom se s Milom Špoljarićem krio se sve do 1951. kad je emigrirao u inozemstvo.
 - Mile Špoljarić Špic, rođen 1908. u G. Kosinju.
 - Mile Klobučar Florijanac, rođen 1908. u G. Kosinju, pri likvidaciji skupine pobjegao i skrivao se do 1948. kad je uhvaćen i ubijen.
 - Grga Golik, rođen 1906. u G. Kosinju, pri rasulu skupine pobjegao te se sa Stjepanom Plešom krio do 1948. kad je uhvaćen i osuđen na smrt.
 - Ivan Pleša Jarac, rođen 1897. u G. Kosinju, pri razbijanju skupine pobjegao i krio se do 1946. te emigrirao u inozemstvo.
 - Luka Podnar, rođen 1911. u G. Kosinju, nakon rasula skupine krio se s Milanom Klobučarom do 1948., kad je ubijen iz zasjede.
 - Stjepan Pleša Karleuša, rođen 1906. u Kosinjskom Bakovcu, nakon rasula skupine krio se s Grgom Golikom do 1948. kad je uhvaćen i osuđen na godinu dana zatvora, kaznu je izdržao, ali je odmah po izlasku iz KPD-a umro.
 - Milan Štajdohar Mileša, rođen 1905. u G. Kosinju, predao se u jesen 1945. i nije suđen.
- Trapanova skupina brojila je četiri člana, skrivali su se u šumi ne učinivši do jeseni 1945. nijedne akcije, tad su se razdvojili, skrivali pojedinačno i brinuli svaki o sebi. Skupini su pripadali:
 - Ivan Delač Trapan, rođen 1902. u D. Kosinju, vođa skupine do jeseni 1945. kad se predao i bio osuđen na 20 godina zatvora. Pušten na uvjetni otpust.
 - Milan Veselin Mulac, rođen 1920. u D. Kosinju. Kad se Trapan predao, on se odvojio, bunkerirao i tako živio do 1957. kad je uhvaćen i likvidiran.

- Marko Vukelić Žutija, rođen 1915. u D. Kosinju. Nakon raspada skupine skrivao se do 1947. kad je uhvaćen i likvidiran.

- Tomo Vukelić Toljan, rođen 1923. u D. Kosinju. Nakon raspada skupine skrivao se do 1947. kad je uhvaćen i likvidiran.

Skupina Marka Mandekića Make skrivala se 1945. oko Kosinjskog Bakovca ne učinivši nijednu akciju. Hranili su se zahvaljujući pomoći okolnog stanovništva. Raspršili su se koncem 1945.

U skupini su bili:

- Marko Mandekić Maka, rođen 1908. u Velikoj Plani, Pazarište. Zajedno s Draganom Devčićem poslije rasula skupine skrivao se do 1948. kad su likvidirani.

- Dragan Devčić, rođen 1907. u Baćincu, Smiljan, ubijen zajedno s Markom Mandekićem Makom

- Stjepan Pleša Šušan rođen 1913. u Kosinjskom Bakovcu. Nakon rasula skupine skrivao se sam do 1946. kad je likvidiran.

- Nikola Špoljarić, rođen 1919. u Kosinjskom Bakovcu. Nakon rasula skupine skrivao se do 1946. kad je ubijen.

- Milan Skender iz Donjeg Lapca, neko je vrijeme bio član i Frkovićeve skupine. Njegova je sudbina ostala nepoznata.

- Milan Tišma iz Osijeka, neko je vrijeme bio član Frkovićeve skupine, likvidiran 1945. na Velebitu.

- Mate Vlaovnik, njegovi podatci i sudbina ostali su nepoznati.

Skupina Marka Hećimovića Make kretala se oko Pazarišta i nije poduzimala akcije. Likvidirana je koncem 1945.

Skupinu su činili:

- Marko Hećimović Maka, rođen 1901. u Perušiću, prije rata bio je bilježnik u općini Pazarište, poslije rasula skupine o njemu se nije ništa znalo.

- Franjo Duić Šimikalo iz Vaganca, Pazarište, skrivao se nakon rasula skupine do 1948. kad je ubijen.

- Joso Lukić rođen 1924. u Vagancu, bio je u skupini do njenog rasula, kasnije se o njemu nije ništa znalo.

- Ivan Marković Trapan, rođen 1901. u Aleksinici, prije rata bio je gostioničar, ubijen u jesen 1945.

- Luka Vukšić, rođen 1897. u Aleksinici, u ratu načelnik općine Pazarište, nakon rasula skupine skrivao se do 1946. kad se predao i nije suđen.

- Josip Tičac, rođen 1902. u Aleksinici, likvidiran u jesen 1945.

- Ivan Starčević Senjo, rođen 1919. u Aleksinici, likvidiran u jesen 1945.
- Joso Starčević, rođen 1918. u Donjem Pazarištu, ubijen u jesen 1945. Skupina Jose Milkovića Fora, kretala se oko Perušića ne izvršivši nijednu akciju; održala se sve do 1947. Skupini su pripadali:
 - Joso Milković For, rođen 1920. u Malom Polju, likvidiran 1947.
 - Ivan Jurišić, rođen 1921. u perušićkoj Kaniži, likvidiran 1947.
 - Ivan Marković Nagonja, rođen 1917. u Kosi, likvidiran 1947.
 - Božo Pocrnić, rođen 1917. u Kosi, nakon rasula skupine skrivao se do 1948. kad je likvidiran.
 - Ivan Jergović Fičko, rođen 1916. u Ramljanima, poslije rasula skupine skrivao se do 1949. kad je likvidiran.
 - Pave Pocrnić, rođen 1920. u Kosi, likvidiran 1945.
 - Jure Milković Šešina, rođen 1918. u Sv. Marku, Perušić, skrivao se do 1949. kad se predao i nije suđen.Skupina Stipe Rukavine Čane skrivala se u Janjačkoj Kosi i Konjskom Brdu i nije poduzimala akcije. Skupina je likvidirana u jesen 1945., a pripadali su joj:
 - Stipe Rukavina Čane, rođen 1915. u Konjskom Brdu. Likvidiran je zajedno sa suprugom koja se skrivala s njim (u jesen 1945.)
 - Mile Rukavina Baćak, rođen 1910. u Perušiću. Kad su likvidirani Stipe Rukavina i Mile Hećimović, uspio je pobjeći, skrivao se do 1948. i potom ponovno uspio pobjeći.
 - Mile Hećimović iz Janjačke Kose likvidiran u jesen 1945.Skupina Martina Kasumovića Strica kretala se oko rodni sela i nije poduzimala nikakve akcije. Skupinu su činili:
 - Martin Kasumović Stric, rođen 1918. u Perušiću, Klanovac, likvidiran u jesen 1945.
 - Grgo Šimatović, rođen 1922. u Sv. Marku, predao se u jesen 1945. i bio osuđen na tri godine zatvora. Kaznu je izdržao.
 - Mika Domazet, rođen 1924. u Karauli, Perušić, predao se u jesen 1945. i nije osuđen
 - Joso Kreković, rođen 1926., građevinski tehničar iz Perušića, predao se u jesen 1945. i nije suđen.

Zaključak

O organiziranosti, brojnosti i aktivnosti križarskih skupina na području Gospića postoji relativno malo pouzdanih izvora i literature. Ono što je sačuvano vezano je za izvješća koja su u to vrijeme pisale partijske ćelije s terena, načelnici Ozne (od proljeća 1946. Udbe) i svjedočenja sudionika te suvremenika koja su najprije objavljivana u emigrantskom, a od uspostave suvremene Hrvatske i u domaćem tisku. Iz tih izvora potječu različiti podatci o broju vojnika OS NDH koji su se nakon povlačenja sklonili u velebitske šume, kao i o skupinama kojima su pripadali te o njihovim aktivnostima. Razvidno je da izvješća partijskih ćelija označavaju sve, ili barem većinu tih vojnika, kao bandite, koljače koje treba različitim sredstvima isključivo likvidirati. I tako je u većini slučajeva i bilo. Glavnina tih skupina likvidirana je zimi 1945. kad im je preživljavanje u šumi bilo izrazito otežano, a kretanje bez ostavljanja tragova gotovo nemoguće. O tome piše u svom izvješću od 4. studenoga 1945. i javni tužitelj Like: "Pod pritiskom vojničkih akcija našeg političkog djelovanja, te pod pritiskom zime i gladi, ustaška i četnička banda sve više po šumama se rasiplje i predaje. Ne imadeš gotovo dana kad po nekoji od njih ne bude ubijen od strane naših ljudi ili da se po nekoji dolazi sam prijaviti našim vlastima. Ovaj tužioc je lično od zadnjeg izvještaja pa do danas dovukao trojicu iz šume svojim kućama."³² O broju križara na gopićkom području postoje različiti podatci: od 2.000 do nekoliko stotina, ili njih stotinu, koliko ih spominje Udbin elaborat. Javni tužitelj Like u svom izvješću Javnom tužitelju Hrvatske od 18. srpnja 1945. javlja: "Prema sigurnim i tačnim podacima za sada ih na teritoriju našeg djelokruga naime na teritoriju Like imade oko 1 100 od toga oko 250 četnika a ostalo ustaše."³³ Pretpostavlja se da ondašnje komunističke vlasti nisu mogle sasvim sigurno utvrditi broj vojnika koji se krio u Velebitu, no isto je tako vjerojatno da se u tim okolnostima taj broj njima činio znatno veći od stvarnog (i iz straha koji im je ulijevala nazočnost ostataka HOS NDH u neposrednoj blizini Gospića).

Zbog toga su poduzimali različite akcije koje nisu uvijek urodile željenim plodom, a taj je relativni neuspjeh onda reflektiran kao represija na hrvatsko stanovništvo koje je suđeno, zatvarano, iseljavano i ubijano pod optužbom da su križarski jataci. Naravno, postoji i mogućnost da je tadanja vlast tražila valjan izgovor za represiju i osvetu prema Hrvatima, a izgovor da su suradnici bandita u šumi činio se vrlo vjerodostojan pred širom ali i

³² HDA, JT SRH 421, k 5 JT za okrug Liku, 29. 8. 1945.

³³ HDA, JT SRH 421, k 5 JT za okrug Liku, 29. 8. 1945.

međunarodnom javnosti. Broj križara na našem području neposredno poslije rata veličalo je i ustaško vodstvo u emigraciji u nadi da rat još nije okončan i da postoji mogućnost snažnog domovinskog otpora. U tom su smislu onda nastojali uspostaviti kontakte, posebno s pukovnikom Delkom Bogdanićem, slali izvidnike koji su dolazili u Liku, pa shvativši da nema realnog uporišta u moguću snažniju akciju protiv komunističke vlasti, izvješćivali svoje zapovjednike o stvarnom stanju na terenu. Tako je 1946. iz Austrije u Hrvatsku, kako bi izvidio situaciju i podnio hrvatskom vodstvu u emigraciji izvješće, došao Ivica Hećimović (Mile Markić), ustaški poručnik, koji je zabilježio sljedeće: "U Lici sam bio dva dana, posjetio mjesta gdje su se nalazili naši. No, tu nije bilo nikakvih većih snaga, male skupine koje su se skrivale više nego išta drugo, borili su se samo ako su morali. Uvidio sam da tu nema ništa naročito."³⁴ Od ideje o snažnom domovinskom otporu konačno se odustalo nakon propasti Akcije 10. travnja koju je UDB-a detektirala, ubacila se u nju i sve njezine sudionike koji su prešli granicu uhitila (njih 96) konačno s Božidarom Kavranom koji je uhićen u zadnjoj skupini 4. srpnja 1948. Neki od križara na gospićkom području živjeli su skriveni sve do početka pedesetih godina i najvećim su dijelom uspjeli pobjeći iz domovine. Tako u UDB-inom elaboratu stoji da je od ukupno 244 hrvatska vojnika na ličkom području emigriralo njih 18, a 47 ih nestalo.

Posljedice političkih i vojnih opredjeljenja na ličkom području hrvatski je narod osjećao dugo nakon završetka Drugog svjetskog rata. Nažalost te se posljedice osjećaju i danas, i to ne samo u političkim sferama društvenog života u Hrvata, već se one ogledaju i u izostanku stručne i znanstvene valorizacije pojedinih poglavlja hrvatske povijesti.

Zato o križarskom pokretu, ali i o cijelom razdoblju Drugog svjetskog rata i poraća na ovim prostorima, još uvijek nema relevantne literature ni sustavnog proučavanja koje bi bilo rasterećeno ideološke podijeljenosti hrvatskog korpusa. Križari, njihova pojava, značaj i posljedice njihova djelovanja ostaju i dalje na marginama znanstvenog interesa u sferama evokacije uspomena generacija koje su to razdoblje hrvatske povijesti doživjeli i preživjeli manje ili više tragično. Ni ovaj rad nema pretenzija potpuno rasvijetliti okolnosti i događaje tih prvih godina poraća, već upozoriti na potrebu da se hrvatskoj povijesti dvadesetog stoljeća pokuša isključivo znanstvenim instrumentarijem dati što objektivniji diskurs.

³⁴ M. MARKIĆ, 2003, 31.

Sl. 1. Gospić 50-ih godina XX. stoljeća.

Literatura

- Josip ALEKSIĆ, Časno smo obranili hrvatski narod i domovinu, *Vila Velebita*, 52/96, str.14.
- Milan BASTA, *Rat je završen 7 dana kasnije*, Zagreb, 1976.
- Nikola BIĆANIĆ, Krvavo hrvatsko poslijeratno proljeće u Gospiću, *Politički zatvorenik*, 82/89, 83/89, 84/89, 85/89, 86/89, 87/89, 88/89
- Nikola BIĆANIĆ, Krvava hrvatska poslijeratna proljeća u Lici, *Vila Velebita*, 10/93, 11/93, 12/93, 13/93, 14/93, 15/93
- Nikola BIĆANIĆ, Delko Bogdanić nije htio napustiti Hrvatsku, *Vila Velebita*, 56/97, 17.
- Mile BOGOVIĆ, Drugi svjetski rat i nakon njega, *Vila Velebita*, 23/94, 16.
- Mile DOMAZET, Povlačenje hrvatske vojske nakon pada Gospića 1945. godine, *Vila Velebita*, 56/97, 17.
- Josip GRBELJA, Likvidacije "odmetničkih grupa" u Lici 1945.-1952., *Vila Velebita*, 56/97, 57/97, 58/97, 59-60/97
- Josip GRBELJA, Uništavanje Hrvata u Lici 1945.-1946., *Vila Velebita*, 48-49/96, 50/96, 51/96, 52/96, 53/97, 54/97

- GOSPIĆKI SPOMEN ZBORNIK, Ogranak Matice hrvatske Gospić, 1995.
- Roža JENGIĆ, Mrtvaci pod hrpom sijena, *Vila Velebita*, 39/95, 10.
- Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Zagreb, 2005.
- Manja KOVAČEVIĆ, Netočnosti o grupi Milana Frkovića, *Vila Velebita*, 61/97, 21.
- Manja FRKOVIĆ-KOVAČEVIĆ, Skrovište u podrumskoj rupi, *Vila Velebita*, 43/96, 14.
- Trpimir MACAN, Nezavisna Država Hrvatska. Pristupi i dvojbe, u: *Tko je tko u NDH*, Zagreb, 1997.
- Mile MARKIĆ, Bio sam jedan od Kavranovih vodiča, *Politički zatvorenik*, br. 141/03, 31.
- Nikola MATANIĆ, Pribivao sam pogubljenju, *Vila Velebita*, 77-78/99.
- Nikola MATANIĆ, Kako sam doživio "oslobođenje", *Vila Velebita*, 20/94, 10.
- Miće MEDIĆ, Obavještajna služba na području Like i osvrt na vojnoobavještajnu službu u jedanaestom korpusu, *Četvrta godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca Korduna Like Pokuplja i Žumberka*, Karlovac 1981.
- Zdenko RADELIĆ, *Križari gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, Zagreb, 2002.
- Todor RADOŠEVIĆ, Konačno oslobođenje Gospića i Perušića, *Kotar Gospić i Perušić u narodnooslobodilačkom ratu, 1941.-1945.*, Karlovac, 1989.
- Ante RUKAVINA, Tko su pogubljeni u jami ispred gospićkog groblja?, *Vila Velebita*, 77-78/89, 10.
- Ante RUKAVINA, Bijeg iz zatvora u Gospiću 14. ožujka 1946., *Vila Velebita*, 24/94
- Pere ŠIMATOVIĆ-KUKICA, Samo u jednoj noći likvidirano 105 zatočenika, *Vila Velebita*, 32/95, 14
- Ana TOMLJENOVIĆ, Kako su ubijeni gospićki svećenici Kukalj i Kargačin, *Vila Velebita*, 55/97, 18-19.
- Ana TOMLJENOVIĆ, Svjedočenje političke zatvorenice Milke Alić – Logor u Gospiću, *Vila Velebita*, 62/97, 16.
- Ante VUKIĆ, *Velebitski vukovi*, 1984.
- Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941-1945.*, Zagreb, 1997.
- Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. dokumenti* (priredili: Zdravko Dizdar, Vladimir Geiger, Milan Poić, Mate Rupić) Slavonski Brod, 2005.
- + , Tko je likvidirao "Smiljansku grupu", *Vila Velebita*, 61/97, 21

Izvori

- HDA, RSUP SRH, SDS, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Gospić
- HDA, CK SKH, Vojna komisija
- HDA, CK SKH, 206
- HDA, JT SRH, JT za Liku
- DAGS, Zbirka snimljenog arhivskog gradiva, 167
- DAGS, KK KPH Perušić, 87
- DAGS, KK KPH Gospić 36

DIE KREUZRITTER IM GEBIET VON GOSPIĆ 1945 – 1950

Zusammenfassung

In der Arbeit wurde das Ende des Zweiten Weltkriegs, Erscheinung, Tätigkeit und Verschwinden von Kreuzrittern auf einem breiten Gebiet von Gospić dargestellt. Von der Idee über die gegenpartisanischen und gegenkommunistischen Guerillabewegung bis zum Bemühen fürs Überleben vor der Rache des neuen Regimes, entwickelte sich und entstand diese Kreuzrittersbewegung am Ende des Zweiten Weltkriegs und in den ersten Jahren nach dem Krieg.

Über die Kreuzritter auf dem Gospićs Gebiet versucht man durch das Prisma der vorhandenen, spärlichen Literatur und Archivstoff zu reden.

THE CRUSADES IN THE AREA OF GOSPIĆ IN 1945-1950

Summary

In this paper is presented the end of WWII and appearance, work and disappearance of crusades in the Gospić area. A militia against – partisans and against – communist movement developed at the end of WWII and during the first years after the war. They tried to survive the revenge of the new regime.

The author has tried to write about the crusades in the area of Gospić through the prism of existing, poor literature and archival sources.